

Ольга Гордійчук,
кандидат філософських наук,
здобувачка кафедри філософії та політології
Житомирського державного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0003-4609-9188
farion_o@ukr.net

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА МЕНТАЛЬНІСТЬ: ДОСВІД ПОЛЬЩІ

У дослідженні здійснено рефлексію впливу сучасних глобалізаційних процесів на духовну складову життєдіяльності польського суспільства, а саме: які чинники допомагають, а які уповільнюють процеси реформування та трансформації польського суспільства, яке вираження ці зміни знайшли у польській ментальності.

Концептуально осмислено польський досвід успішного поєднання збереження власної ідентичності, традиційних цінностей та життєвого укладу з процесами модернізації й включення Польщі у глобальний контекст.

*З'ясовано основні аспекти, що дозволили польському суспільству успішно адаптуватися до нової глобальної реальності, відійти від деструктивних стратегій діяльності за правилами «старої системи» та ментальності *homosovieticus*.*

Ключові слова: глобалізація, глобалізаційні процеси, польська ментальність, українська ментальність, цивілізація, ідентичність

Olha Hordiichuk. Wpływ współczesnych procesów globalizacyjnych na mentalność: doświadczenie Polski

W pracy podjęto refleksję nad wpływem współczesnych procesów globalizacji na duchowy komponent polskiego społeczeństwa, a mianowicie: jakie czynniki pomagają, a jakie spowalniają procesy reform i transformacji, jaki wyraz te zmiany znalazły w polskiej mentalności. Rozważane koncepcyjnie polskie doświadczenie skutecznego łączenia tradycyjnych wartości i stylu życia, konserwacji i wzmocnienia własnej tożsamości w warunkach procesów modernizacji i włączania Polski w kontekst globalny.

*Wyjaśnione zostały główne aspekty, które pozwoliły polskiemu społeczeństwu skutecznie przystosować się do nowej globalnej rzeczywistości, odejść od destrukcyjnych strategii działania według reguł «starego systemu» i mentalności *homo sovieticus*.*

Słowa kluczowe: globalizacja, procesy globalizacyjne, mentalność polska, mentalność ukraińska, cywilizacja, tożsamość.

Olha Hordiichuk. The impact of modern globalization processes on the mentality: the Polish experience

The study reflects the impact of modern globalization processes on the spiritual component of Polish society: what factors help and what slow down the process of reforming and transforming Polish society, what expression these changes have found in the Polish mentality.

The Polish experience of successfully combining the preservation of one's own identity, traditional values and way of life with the processes of modernization and inclusion Poland in the global context is conceptually understood.

*The main aspects that have allowed Polish society to successfully adapt to the new global reality, to move away from destructive strategies of activity according to the rules of the "old system" and the *homo sovieticus* mentality have been clarified.*

Mental transformations have been studied on the basis of an analysis of changes in value systems and social attitudes, interests, orientations, dominant patterns of social behavior, and typical reactions of Polish society.

It is emphasized that the processes of transformation are connected with fundamental reforms,

thanks to which Poland, as a state, has successfully used the opportunities and made a qualitative economic leap, that is its great achievement.

The Polish experience shows how important for the successful implementation of reforms is the support of society, compliance with its mentality traits – historically formed set of principles, values, norms and models of behavioral reactions, which consciously and subconsciously guide individuals and social groups. Thus, the study of mentality allows to better understand the causes of certain behaviors, choices and decisions, as well as to help predict the main vectors of social development.

It is necessary to maintain and develop constructive features of the Polish mentality: patriotism, courage, a deep sense of freedom and independence, honor and commitment, religiosity, strong family institution.

Keywords: *globalization, globalization processes, Polish mentality, Ukrainian mentality, civilization, identity.*

Актуальність дослідження. Польща є сусідкою України, європейською країною, що стрімко розвивається. На її прикладі ми можемо дослідити шлях розвитку європейської держави, яка наприкінці ХХ ст. мала схожу економічну й політичну ситуацію з Україною (з 1939 по 1989 р. перебувала в радянській сфері впливу), але зуміла здійснити необхідні реформи основних сфер життєдіяльності суспільства, у 1999 р. вступила до НАТО, у 2004 р. до Європейського Союзу, і тепер поєднує збереження та плекання консервативних традицій (відома риса Польщі у світі) з відкритістю до глобальної реальності.

Дослідження трансформації як багаторівневого процесу змін та модернізації Польщі з 1989 р. по нинішній день дозволяє виокремити цінні як для України, так і інших країн пострадянського простору уроки впровадження швидких змін, представити приклад розвитку громадянського суспільства та створення демократичної держави, що є дуже важливою для української нації, особливо зараз на її шляху до НАТО й ЄС.

Аналіз польського досвіду змін цінностей, поглядів, інтересів, когнітивних структур, моделей поведінки дозволяє виявити зміни в ментальності; простежити, які її риси були помічними та корисними, а які, навпаки, чинили перешкоди ефективному реформуванню й соціальним змінам (економічним і політичним), а також гальмували процес формування громадянського суспільства. Приклад значного прогресу та досягнутого рівня розвитку Польщі надихає українців, підтверджує необхідність реформування основних сфер життєдіяльності України, важливість долучення до міжнародних організацій.

Мета нашого дослідження – визначення й аналіз впливу глобалізаційних процесів на духовну складову життєдіяльності польського народу, а саме: що допомагало й гальмувало процеси трансформації, яке вираження ці зміни знайшли в польській ментальності. Ставимо **завдання** концептуально осмислити польський досвід успішного поєднання традиційних цінностей та життєвого укладу, збереження власної ідентичності з процесами модернізації й уключення Польщі в глобальний контекст. Цікаво з'ясувати, чи виникли зміни в ментальності поляків унаслідок членства Польщі в НАТО, ЄС та під впливом глобалізації. Цінним досвідом для українців є також відповіді на запитання: наскільки далеко польське суспільство відійшло від стратегій діяльності за правилами «старої системи» та ментальності homo sovieticus? Наскільки воно адаптувалося до нової ситуації, що, з одного боку, уможливорює нові перспективи та досягнення, з іншого – створює певні складності, бо вимагає засвоєння й оперування новими знаннями та навичками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Польська ментальність та ідентичність, національні особливості, система цінностей, моделі поведінкових реакцій є предметом дослідження багатьох польських учених, а саме: А. Дудки, І. Якубовської-Браніцької, Я. Коралевич, А. Ледера, П. Штомпки, Е. Внука-Ліпінського, М. Зьолковського, А. Зибали та інших. Основою нашого аналізу є також соціологічні розвідки Центру досліджень суспільної думки в Польщі («CBOS»), результати студій «Соціальної діагностики» («Diagnozy Społecznej») (інформація про умови та якість

життя поляків), дослідження ментальності поляків (способів мислення про політику, економіку й соціальне життя), проведені Я. Коралевич та М. Зьолковським наприкінці 1980-х та 1990-х років.

Виклад основного матеріалу. У Польщі динаміка трансформації після 1989 р. була значно вищою, ніж в інших країнах Східної Європи, а це мало як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивні – здебільшого у сфері економічних досягнень, негативні – переважно в публічній сфері. Оскільки польська трансформація має багатовимірний характер, важливим для її осмислення є факт суттєвої різниці темпів змін у різних царинах. Так, науковці відзначають, що швидкі перетворення в матеріально-цивілізаційній та політичній сфері супроводжувалися надзвичайно повільними («кравликовими») змінами в соціокультурній та ментальній сфері [16, s. 166]. Наприклад, А. Ледер у одному зі своїх інтерв'ю підсумував, що «з позиції сьогодення знаємо, що тоді ми отримали надзвичайну динаміку, але в той же час усі публічні зони відійшли в забуття. Сьогодні ми збираємо плоди» [17]. Ідеться про те, що хоча економісти наголошують на значних досягненнях економіки та модернізації Польщі завдяки фінансовій підтримці Європейського Союзу [13], проте не все відбувалося так, як очікували й прогнозували реформатори. Об'єктивно суспільство рідко реагує та діє повністю передбачувано й логічно.

Процес трансформації все ще триває. Наразі можемо виокремити три основні події, що стали переломними та доленосними, своєрідними імпульсами до змін:

а) 1989 р. – Польща перестає бути комуністичною країною: між комуністичною владою та опозицією відбувся круглий стіл, який завершився угодою й підписанням договору про демократизацію польського суспільства; у 1991 р. стає членом Вишеградської групи з метою інтеграції з євроатлантичними структурами;

б) 1999 р. – здійснення реформ основних сфер життя (реформи адміністративного поділу країни, судової влади та інші); приєднання Польщі до Організації Північноатлантичного договору (НАТО);

в) 2004 р. – вступ Польщі до Європейського Союзу.

Ці три дати є доленосними в сучасній історії Польщі, оскільки визначили подальший вектор її державного розвитку.

Вплив глобалізаційних процесів зумовив внутрішні зміни й трансформації в польському суспільстві: змінилась специфіка його функціонування, що в результаті спричинило зміни в способах мислення. Фундаментальне значення мало усвідомлення різними соціальними групами цілеспрямованості та важливості змін, а також наявності внутрішнього потенціалу готовності до них [5, s. 259–262].

Хоч у Польщі відбувся логічний та необхідний перехід від авторитарного суспільства з централізованою економікою до демократичного суспільства з ринковою економікою, однак ці процеси досить складні й неоднозначні. Про багатовимірність процесу трансформації пише зокрема П. Штомпка, зауважуючи, що його перебіг визначається взаємодією між організаційно-інституційним та ментально-культурним рівнями [14, s. 266–267]. Також науковець констатує, що дослідники трансформації зосереджуються насамперед на інституціональних і організаційних змінах (правових, політичних, економічних), несправедливо приділяючи значно меншу увагу важливим факторам, пов'язаним з культурою та ментальністю, свідомістю й підсвідомістю, які важко дослідити емпірично (ідеться про соціальний настрій, добробут соціальних груп, типові звички, натхнення та розчарування, рівень ентузіазму й апатії тощо) [14, s. 265–266]. Ми хочемо хоча б частково заповнити цю прогалину, тому ментально-культурний рівень є предметом нашого дослідження.

Концептуальний аналіз ментальності як сукупності загальних особливостей духовного світу передбачає передусім аналіз світоглядних характеристик суспільства вцілому, а також окремих соціальних груп, специфіку їх світовідчуження та світорозуміння, норм і зразків практичної діяльності відповідно до пануючої системи цінностей, інтересів,

рівня знань та вмінь, кваліфікації, компетенції тощо [18, s. 78]. Визначення й опис ментальних особливостей певного суспільства видається можливим завдяки порівнянню з характерними рисами інших суспільств (народів), а також завдяки аналізу набутого історичного досвіду.

У попередньому дослідженні ми проаналізували основні історично сформовані риси польського менталітету та обґрунтували, що серед конструктивних рис, насамперед, можна виокремити: патріотизм і мужність, глибоке почуття свободи та незалежності, наполегливість, розвинене почуття честі й обов'язку, релігійність, культивування сімейних традицій та підтримку тісних контактів між членами сім'ї, ввічливість, дотепність, толерантність.

Серед двояких (можна трактувати по-різному залежно від ситуації (життєвих обставин) та деструктивних: сентиментальність та емоційність (особливо східна частина Польщі); індивідуалізм; консервативні погляди й традиційність; схильність до розбіжностей та суперечок, нарікання й невдоволення; низька здатність до консенсусу; дефіцит доброзичливості та довіри щодо себе й інших людей, установ та організацій; відчуття пасивного сприйняття дійсності в поєднанні з фаталізмом; переконаність у змові проти поляків та ін. [8, s. 46].

Конструктивні особливості ментальності допомагають упровадженню необхідних змін, а тому сприяють подальшому розвитку та процвітанню Польщі. Важливу роль відіграє й історичне європейське коріння поляків, завдяки цьому аспекту для переважної більшості польського суспільства вступ до ЄС є «поверненням до Європи».

Соціолог А. Коласа-Новак зауважує, що причини багатьох труднощів у реалізації сучасних модернізаційних процесів часто знаходяться в минулому і це – ментальні пережитки-тягарі, а саме: стійкі настанови, сформовані в часи соціалізму, та селянський / фермерський менталітет поляків (пол. «mentalność folwarczna») як спадок часів панщини [9, s. 301]. К. Май-Вашньовська також зазначає, що серед основних перешкод на шляху до розвиненого громадянського суспільства й високого рівня громадсько-політичної активності поляків досі стоять історичні пережитки, пов'язані з діяльністю комуністичної системи, з надмірною політизацією політичного життя. Серед найважливіших та водночас найскладніших змін ментальності К. Май-Вашньовська вказує подолання бар'єрів на рівні свідомості індивідів і перепонів формування соціального капіталу [11].

П. Штомпка обґрунтовує фундаментальне значення в процесах трансформації успадкованих культурних аксіологічних факторів (визначає їх як «культурні імпондерабілії»), які характеризують суспільні взаємодії, а саме: довіру (очікування гідного ставлення й належної поведінки), вірність у поєднанні з надійністю (непорушення довіри, яку інші покладають на нас, сумлінне виконання обов'язків), солідарність (турботу про інших та готовність допомогти навіть усупереч власним інтересам). Разом це є фрагменти «морального зв'язку» (пол. «więzi moralnej») [14, s. 269–271]. Дослідник підкреслює, що занадто швидкі, стрімкі соціальні зміни призводять до соціальних патологій – руйнування моральних зв'язків, котрі виявляються в антитезі довіри – в культурі цинізму, підозрілості, недовіри, приписуванні іншим найнижчих мотивів дій, в антитезі вірності й надійності – порушенні домовленостей, маніпуляціях та зловживання довірою, шахрайстві; в антитезі солідарності – індивідуалізмі, егоїзмі, байдужості до інших [14, s. 271]. Підтвердження чи спростування зазначеного вище можливе завдяки здійсненню детального аналізу змін інтересів та пріоритетів польського суспільства.

Як в Україні, так і в Польщі суттєво гальмує процеси впровадження змін ідеалізований образ періоду соціалізму, що досі залишається у свідомості багатьох людей старшого віку. Падіння комунізму дало надію на позитивні зміни, насамперед у матеріальній сфері. Нова реальність, однак, виявилася досить складною для багатьох громадян, а особливо для малоосвічених з консервативними поглядами, котрі схильні вбачати в падінні комуністичної формації «втрачений рай» (ностальгують за яскраво вираженою

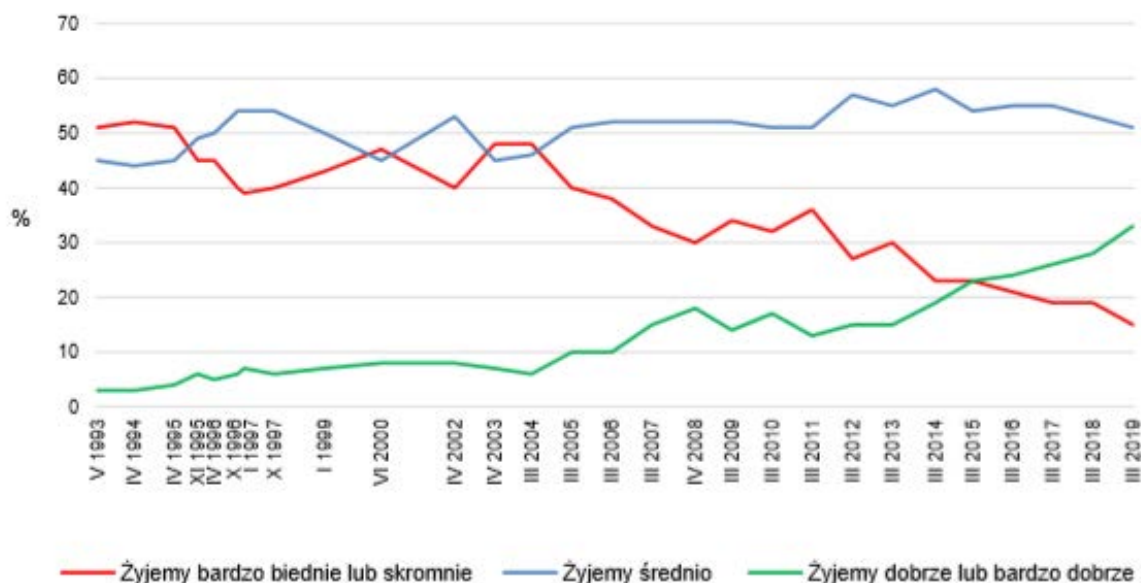
патерналістичною функцією держави, «повними шлунками», «визначеною (запевненою) працею» на державних посадах тощо). Ці люди переважно не мають достатнього рівня знань і навичок, внутрішньої готовності та ресурсів ефективно функціонувати в умовах ринкової економіки, тож залишаються «за бортом» сучасності, їх називають «переможеними польської трансформації» [17, s. 168]. У соціологічних аналізах розрізнення переможців та переможених пов'язане з відповідями на головні питання рефлексії щодо трансформації, а саме: чи поляки були свідомими творцями змін, чи зміни були результатом «пасивної адаптаційної поведінки, нав'язаної елітами»; чи призвели польські трансформації до виникнення суспільства, у якому переважають плюралістичні інтереси й активна участь у проектах раціоналізації та модернізації суспільства, чи сформувалося два відокремлених товариства: включених у трансформацію та тих, хто залишився поза нею.

Упровадження фундаментальних реформ у поєднанні з послідовними хвилями змін споводували досить тривалий процес адаптації, і лише певна частина суспільства зуміла вийти на рівень успішного творення бажаної для себе реальності. У результаті поглибився двовекторний характер польського суспільства: одна його частина характеризується оптимізмом, винахідливістю, самостійністю, інша ж, навпаки, песимізмом, тугою за минулим, постійними скаргами та наріканнями, невірою в покращення власного майбутнього тощо. Так, у 2004 р. А. Гіза-Полещук констатувала, що, з одного боку, формується й розвивається «сучасна, космополітична, добре заробляюча та мандруюча по світу Польща. З другого – традиційна, сільська, маргіналізована. Відтак, подорож між Варшавою та селом із північно-східної частини Польщі – це подорож у часі» [6, s. 265]. Цей поділ не вирівнюється з часом, навпаки, поглиблюється.

Зміни ментальності можна простежити, проаналізувавши зміни в ціннісних системах й інтересах, суспільних орієнтаціях, домінуючих моделях соціальної поведінки, типових реакціях тощо, оскільки основним компонентом ментальних структур є система цінностей та уподобань, низка поведінкових моделей-реакцій.

Аналіз змін у системі цінностей польського суспільства вимагає насамперед врахування того, як змінилися за досліджуваний час його матеріальні умови, рівень можливостей.

Польський Центр дослідження суспільної думки (CBOS) з 1993 р. серед величезної кількості різноманітних тем здійснює моніторинг матеріального становища польського суспільства, результати цих досліджень є особливо цінними в контексті нашої проблеми. При вивченні змін ментальності показники громадської думки з цього питання для нас більш важливі, ніж реальні економічні. Суспільні почуття та настрої виходять на перший план. Так, поточний економічний стан польського суспільства можна проаналізувати за результатами дослідження CBOS, проведеного з використанням методу комп'ютерних прямих інтерв'ю (CAPI) у березні 2019 р. на репрезентативній вибірці 1046 осіб дорослого населення. Згідно з результатами, 3 % поляків відповіли, що живуть дуже добре, можуть собі багато дозволити; 30 % живуть добре, вистачає на досить багато без спеціальних заощаджень; 51 % – середній рівень життя, вистачає на щоденні потреби, але для купівлі більш дорогих речей / послуг потрібно заощаджувати; 14 % – живуть скромно, економно й ошадливо; 1 % стверджує, що живе дуже бідно, грошей не вистачає навіть на задоволення базових потреб; 1 % – «важко відповісти» [3].

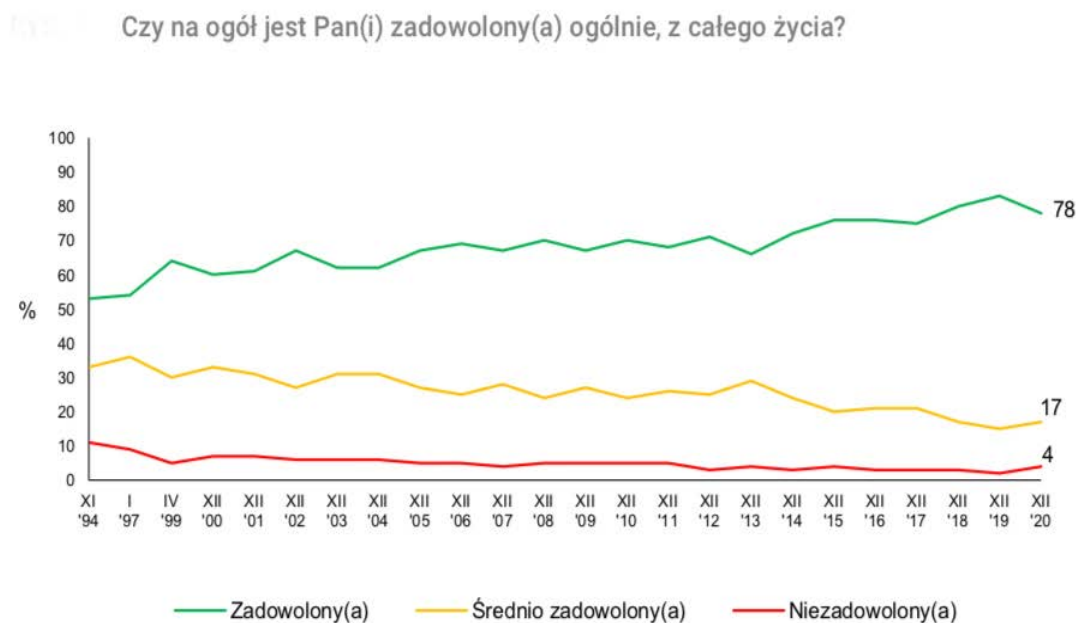

Мал. 1. Динаміка економічного стану домашнього господарств поляків 1993–2019 рр. Джерело: CBOS, 2019.

Показники засвідчують: на тлі незначних змін середнього класу кількість заможних людей значно зросла, а кількість матеріально незабезпечених суттєво скоротилася.

У зв'язку зі збільшенням матеріального добробуту суспільства, поляки все частіше присвячують себе сімейному життю. Водночас стають все меншою мірою виражені настрої виживання, прагнення заробляти більше грошей, працювати за кордоном [1, s. 4–5].

На початку 2021 р. понад 78 % поляків задекларували високий рівень задоволення своїм життям. Середньо задоволеним виявився кожен шостий опитуваний (17 %), а невдоволеними – лише чотири особи зі ста (4 %). Серед тих, хто найбільш задоволений своїм життям, найчастіше поляки, котрі мають високий дохід і гарне матеріальне забезпечення, вищу освіту, мешканці переважно середніх міст. Натомість незадоволеними своїм життям є малозабезпечені, найменш освічені, працівники приватних сільсько-господарських підприємств, пенсіонери, безробітні та загалом найстарші респонденти (65+) [4].

Мал. 2. Рівень задоволення життям. Джерело: CBOS, 2021.

Важливий аспект, що вказує на зміну цінностей та моделей (зразків) поведінки суспільства, – його громадсько-політична активність. Демократичні зміни, які дають величезні можливості й перспективи, ефективні в поєднанні з високим рівнем відповідальності громадян за власне життя та розвиток, надання сенсу своїй діяльності, і це, що дуже важливо, поряд з відповідальністю за якість життя суспільства загалом.

Комуністична система з націоналізованою економікою культивувала інші якості – виконання плану, знання «свого місця» та можливостей, суворість, покору, тож не передбачала особистісної ініціативи й відповідальності, масова активна громадська діяльність заборонялася. Однак діяльність Солідарності та розпад СРСР відкрили нові можливості для Польщі й інших пострадянських країн. І хоча в Польщі й надалі існує багато складнощів та суперечностей, сьогодні ми можемо підсумувати, що, порівняно з Україною й іншими пострадянськими державами, вона використала історичні можливості найбільш ефективно й продуктивно. Нині про польське суспільство можна говорити у двох контекстах:

1) у парадигмі трансформації: системний перехід від моноцентричного порядку «реального соціалізму» до поліцентричного порядку капіталізму й демократії;

2) у контексті все більшого включення Польщі до світової капіталістичної системи (політичної, економічної, культурної) [10, s. 212], її виходу на міжнародну арену глобалізованого світу.

Процес трансформації польського суспільства, зміцнення демократичних цінностей та свобод триває й надалі. Фаталізм, характерний для попередніх поколінь поляків («так було завжди»), усе більше витісняється альтернативним підходом, що передбачає активний свідомий вибір, усвідомлення власних можливостей, відповідальність. Як зазначив Я. Маріанські, сьогодні консервативні ідеологічні моделі не підтримуються новими поколіннями поляків, народженими в незалежній Польщі. Їх життєва позиція все частіше відповідає гаслу: «ми самі творимо власне майбутнє та надаємо йому бажану форму»; у такий спосіб вони виявляють тенденцію до європейської відкритості, динамічності [12]. Позитивні тенденції збільшення почуття впливу громадян на державу загалом та власні міста, малі спільноти показують і результати досліджень CBOS [2], які ми більш детально аналізуємо в іншому нашому дослідженні, присвяченому змінам польської ментальності у ХХІ столітті [7].

Безперечно, значний вплив на цінності й орієнтації поляків здійснив вступ Польщі до НАТО та ЄС. У польському суспільстві й досі тривають дискусії щодо того, чи потрібно було долучатися до цих міжнародних організацій і чого більше Польща отримала в результаті – досягнень чи втрат. З перспективи більше ніж 15 років з часу вступу Польщі до Європейського Союзу, дослідники доходять висновку, що членство виправдало покладені на нього сподівання. Переважно це стосується економічних досягнень (економічні вигоди від приналежності до ЄС, пов'язані з функціонуванням єдиного ринку та отриманням вагомої фінансової допомоги від цієї організації) [13].

Для нашого дослідження становить цікавість питання, як вступ Польщі до ЄС вплинув на різні аспекти життя польського суспільства. Економічний аспект розвитку польського суспільства виглядає значно позитивніше та привабливіше порівняно з українським, але на тлі європейських даних та стандартів Польщі багато ще належить надолужити. Одна з основних проблем, активно обговорюваних у наукових колах і за їх межами – проблема низької довіри в польському суспільстві (до влади, у міжособистісних відносинах) [16].

Отже, процеси трансформації пов'язані з не просто важливими, а життєво необхідними реформами, завдяки яким Польща, як держава, успішно використала запропоновані можливості та здійснила якісний економічний стрибок і це, без сумніву, її велике досягнення.

Однак прискорений темп змін спричинив деформацію й нерівномірність розвитку польського суспільства, поглиблення економічної та духовної диференціації.

Загалом історія польських реформ показує, що для їх успішної реалізації потрібне поєднання трьох основних факторів: політичної волі влади, розробленої експертами карти реформ з підтримкою суспільства. Реакції суспільства значно залежать від його ментальних особливостей та настроїв – сформованого історично комплексу принципів, цінностей, норм і моделей поведінкових реакцій, якими як на свідомому, так і підсвідомому рівні керуються індивіди й суспільні групи. Відтак дослідження ментальності дозволяє краще зрозуміти причини певної поведінки, вибору та прийняття рішень, а також допомогти в прогнозуванні основних векторів суспільного розвитку.

Важливе й непросте для виконання завдання, що стоїть перед польським суспільством – мінімізувати негативні риси власної ментальності, котрі уповільнюють його розвиток та перешкоджають ефективній швидкій модернізації, а саме: тенденцію до суперечок, складність досягнення консенсусу; низький рівень довіри й доброзичливого ставлення до себе та інших; нарікання й незадоволення, почуття відсутності впливу на реальність у поєднанні з фаталізмом («що має бути, те буде») тощо. Ці деструктивні ментальні характеристики переважно пов'язані з багаторічним перебуванням Польщі під владою інших країн, особливо під впливом Радянського Союзу. Наслідком цих історичних обставин став брак державницького досвіду, що насамперед призвело до недостатнього рівня сформованості ліберальних традицій, низького рівня громадянської обізнаності й активності суспільства.

Для того, щоб ментальність виступала каталізатором, а не гальмом суспільного розвитку, необхідно підтримувати й зміцнювати її позитивні риси, серед яких у польському суспільстві можна виокремити патріотизм, мужність, глибоке почуття свободи й незалежності, наполегливість, розвинене почуття честі та обов'язку, релігійність, культивування сімейних традицій і тісних контактів між членами сім'ї, ввічливість, почуття гумору.

Констатувати зміни ментальності внаслідок членства Польщі в НАТО, ЄС, під впливом глобальних процесів, уважаємо, ще зарано, утім усе більш помітною стає така позитивна риса нинішнього польського суспільства (особливо яскраво порівняно з українським), як відкритість для Європи й світу, для змін та інновацій, котрі вони несуть, а також більш оптимістичний погляд у майбутнє. Очевидно, це цілком логічний наслідок економічного й культурного розвитку, відкритих кордонів (і фізично, тобто територіально й у віртуальній площині). Водночас посилення почуття зв'язку з Європою не послаблює національну ідентичність.

Польське суспільство й надалі перебуває в періоді активних суспільних змін, триває процес імплементації та зміцнення демократичних цінностей. У цілому йому вдалося відійти від стратегії діяльності за правилами «старої системи» та ментальності *homo sovieticus*. Звичайно, найбільшою мірою це стосується нового покоління, народженого вже в незалежній Польщі. Якщо в Україні частина суспільства й досі сумує за Радянським Союзом (переважно у віці 50+), описує його як найкращий час свого життя (такий романтичний образ не є об'єктивним, до того ж регулярно підживлюється проросійською пропагандою), то в польському суспільстві, навпаки, ностальгія за радянською епохою та подібні настрої трактуються як деструктивні консервативні світоглядні моделі і навіть зрада національних інтересів.

Список використаних джерел та літератури

1. Codzienna aktywność Polaków. Autoportret i obraz środowiska społecznego w latach 1988–2018. CBOS. *Komunikat z badań*, 164/2018. Warszawa, 2018. Режим доступу: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_164_18.PDF (дата звернення: 18.09.2021).
2. Poczucie wpływu obywateli na sprawy publiczne. CBOS. *Komunikat z badań*, 33/2018. Warszawa, 2018. Режим доступу: Pobranez: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_033_18.PDF (дата звернення: 18.09.2021).

3. Materialne warunki życia. CBOS. *Komunikat z badań*, 64/2021. Warszawa, 2019. Режим доступу: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_064_19.PDF (дата звернення: 18.09.2021).
4. Zadowolenie z życia. CBOS. *Komunikat z badań*, 5/2021. Warszawa, 2021. Режим доступу: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_005_21.PDF (дата звернення: 18.09.2021).
5. *Encyklopedia socjologii*. T. 4 (S–Z). Warszawa: Oficyna naukowa, 2002, С. 259–267.
6. Giza-Poleszczuk A. Brzydkie kaczątko Europy, czyli Polska po czternastu latach transformacji. *Zmiana czy stagnacja? Społeczeństwo polskie po czternastu latach transformacji*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 2004.
7. Hordiihuk O. Kształtowanie się i transformacja mentalności Polaków po 1989 roku. Analiza z perspektywy filozofii społecznej. *Konteksty Społeczne*, 2020. Vol 8 (1). S. 24–47.
8. Hordiihuk O. Mentalność ukraińska a polska: cechy wspólne i różniące. *Ukraińska Polonistyka*. 2019.16.S.39–48.
9. Kolasa-Nowak A. Od idei homo sovieticus do mentalności folwarcznej Polaków: o używaniu przeszłości w dyskursie socjologicznym i publicznym. Режим доступу: <http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/docmetadata?id=32272&from=publication> (дата звернення: 18.09.2021).
10. Koralewicz J., Ziółkowski M. *Mentalność Polaków. Sposoby myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym 1988 – 2000*. Wydawnictwo Naukowe Scholar. 2003. 276 s.
11. Maj-Waśniowska K. Research Papers of the Wrocław University of Economics. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*. 2015.S.170–189. Режим доступу: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171394245> (дата звернення: 18.09.2021).
12. Marianski J. *Imponderabilia wielkiej zmiany: mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*. Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 1999. 423 s.
13. Wartości, instytucje, swobody, polityki sektorowe, problemy i kluczowe wyzwania. *Nasza Europa: 15 lat Polski w Unii Europejskiej*. Warszawa, 2019. Режим доступу: http://www.euroreg.uw.edu.pl/dane/web_euroreg_publications_files/7855/raport_nasza_europa_15_lat_po_lski_w_ue.pdf (дата звернення: 18.09.2021).
14. Sztompka P. (1999). Kulturowe imponderabilia wielkich zmian społecznych: zaufanie, lojalność, solidarność. *Imponderabilia wielkiej zmiany: mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*. Wydawnictwo Naukowe PWN SA. 1999. S. 265–282.
15. Sztompka P. *Zaufanie fundament społeczeństwa*. Kraków: Wydawnictwo Znak. 2007. 420 s.
16. Śliz A., Szczepański M. *Czy koniec socjalizmu?: polska transformacja w teoriach socjologicznych*. Warszawa. 2008.
17. Wilk E. Prof. Leder o dawnej mentalności Polaków. *Innaduma*. 11 kwietnia 2017. Режим доступу: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1701072,3,prof-leder-o-dawnej-mentalnosci-polakow.read> (дата звернення: 18.09.2021).
18. Гордійчук О. Ментальність у добу глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во "НОВОград". 2021. 372 с.

References (translated & trahsliterated)

1. Codzienna aktywność Polaków. Autoportret i obraz środowiska społecznego w latach 1988–2018 [Poles' daily activity. Self-portrait and image of the social environment in the years 1988–2018]. CBOS. *Komunikat z badań*, 164/2018. Retrieved from: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_164_18.PDF (last accessed: 18.09.2021) [in Polish].
2. Poczucie wpływu obywateli na sprawy publiczne [The feeling of citizens' influence on public affairs]. CBOS. *Komunikat z badań*, 33/2018. Retrieved from: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_033_18.PDF (last accessed: 18.09.2021) [in Polish].
3. Materialne warunki życia [Material living conditions]. CBOS. *Komunikat z badań*, 64/2019. Retrieved from: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_064_19.PDF [in Polish].
4. Zadowolenie z życia [Life satisfaction]. CBOS. *Komunikat z badań*, 5/2021. Retrieved from: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_005_21.PDF (last accessed: 18.09.2021) [in Polish].
5. *Encyklopedia socjologii [Encyclopedia of sociology]*. (2002). 4 (S–Z). Warszawa: Oficyna naukowa. 259–267 [in Polish].
6. Giza-Poleszczuk, A. (2004). Brzydkie kaczątko Europy, czyli Polska po czternastu latach transformacji [The ugly duckling of Europe or Poland after fourteen years of transformation]. *Zmiana czy stagnacja? Społeczeństwo polskie po czternastu latach transformacji*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN [in Polish].

7. Hordiichuk, O. (2020). Kształtowanie się i transformacja mentalności Polaków po 1989 roku: analiza z perspektywy filozofii społecznej [Shaping and transforming the mentality of Poles after 1989: an analysis from the perspective of social philosophy]. *Konteksty Społeczne, Vol 8, 1*, 24–47 [in Polish].
8. Hordiichuk, O. (2019). Mentalność ukraińska a polska: cechy wspólne i różniące [Ukrainian vs. Polish mentality: common and different characteristics]. *Ukraińska Polonistyka, 16*, 39–48 [in Polish].
9. Kolasa-Nowak, A. (2018). Od idei homo sovieticus do mentalności folwarcznej Polaków: o używaniu przeszłości w dyskursie socjologicznym i publicznym [From the idea of homo sovieticus to the farm mentality of Poles: about using the past in sociological and public discourse]. Retrieved from: <http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/docmetadata?id=32272&from=publication> (last accessed: 18.09.2021) [in Polish].
10. Koralewicz, J., Ziółkowski, M. (2003). *Mentalność Polaków. Sposoby myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym 1988–2000* [The mentality of Poles. Ways of thinking about politics, economy and social life 1988–2000]. Wydawnictwo Naukowe Scholar [in Polish].
11. Maj-Waśniowska, K. (2015). Research Papers of the Wrocław University of Economics. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 170–189. Retrieved from: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171394245> (last accessed: 18.09.2021) [in English].
12. Marianski, J. (1999). Imponderabilia wielkiej zmiany: mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji [Moral crisis or transformation of values]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA [in Polish].
13. Wartości, instytucje, swobody, polityki sektorowe, problemy i kluczowe wyzwania [Values, institutions, freedoms, sector policies, problems and key challenges]. (2019). *Nasza Europa: 15 lat Polski w Unii Europejskiej*. Retrieved from: http://www.euroreg.uw.edu.pl/dane/web_euroreg_publications_files/7855/raport_nasza_europa_15_lat_polski_w_ue.pdf (last accessed: 18.09.2021) [in Polish].
14. Sztompka, P. (1999). Kulturowe imponderabilia wielkich zmian społecznych: zaufanie, lojalność, solidarność [Cultural imponderables of great social changes: trust, loyalty, solidarity]. *Imponderabilia wielkiej zmiany: mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 265–282 [in Polish].
15. Sztompka, P. (2007). Zaufanie fundament społeczeństwa [Trust is the foundation of society]. Kraków: W-wo Znak [in Polish].
16. Śliz, A., Szczepański, M. (2008). Czy koniec socjalizmu?: polska transformacja w teoriach socjologicznych [Is this the end of socialism?: Polish transformation in sociological theories]. Warszawa [in Polish].
17. Wilk, E. (2017). Prof. Leder o dawnej mentalności Polaków [Prof. Leder about the old mentality of Poles]. *Inna дума*. 11 kwietnia 2017. Retrieved from: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1701072,3,prof-leder-o-dawnej-mentalnosci-polakow.read> (last accessed: 18.09.2021) [in Polish].
18. Hordiichuk, O. (2021). *Mental'nist' u dobu hlobalizatsiyi: monohrafiya* [Mentality in the age of globalization: a monograph]. Zhytomyr, Vyd-vo «NOVOhrad» [in Ukrainian].

Статтю отримано 21.09.2021 р.

Прийнято до друку 21.10.2021 р.